

Seres István

Zubán Szávó (Szávó György), II. Rákóczi Ferenc legendás bihari szerb lovas-hadnagya

A fejedelem lovastiszte

A Rákóczi-szabadságharcban viszonylag kevés szerb katonatiszt harcolt a fejedelem oldalán, s egyikük éppen Bihar vármegyei volt, és az érmelléki Gálospetri lakosa volt. Az alábbi rövid összefoglalásomban az ő pályafutását kívánom bemutatni.

Bár gálospetri lakos, és magyar nemes volt, s az 1708. évi tiszántúli hadimustra magyar nemzetiségűnek írta, kétségtelen szerb (a korabeli nyelvhasználatban „rác”) származását több adat is alátámasztja. Károlyi Sándor első dunántúli hadjárata idején Ujlaki András ezereskapitány egy ugyancsak szerb származású Rác Miklós nevű kuruccal együtt őt küldte le követségbe a bajai rácokhoz, miről 1704. január 23-án tudósította a generálist,¹ 1706. szeptember 3-án pedig Bercsényi Miklós tett említést róla a Rákóczihoz írott levelében („*a mi rác Szávónk*”). Ez utóbbi szerint 300 császári szolgálatban álló rác katona érkezett Szolnokhoz, akik többek között vele is szóba elegyedtek, és elmondták neki, hogy mire készülnek a császáriak.²

Közvetlen, de figyelemfelkeltő adat az is, hogy a már említett 1708. évi katonai összeírás szerint a Maros menti Pécskán született, mely közismerten szerb ajkú település volt, a karlócai békét követően, majd a Rákóczi-szabadságharc idején pedig szerb határőrállo-
más. A magyarországi szerbek – közkeletű nevükön „rácok” – zöme végig szemben állt a magyar függetlenségi törekvésekkel, a fejedelem szolgálatába eleinte hazai születésű, és úgy is mondhatnánk: magyar érzelmű szerbek álltak. A telepített rác határőrök zöme többnyire kényszer hatására állt magyar szolgálatba. Zubán Szávó szerepe ezért is különös témánk szempontjából.³

Életkoráról két forrásunk van: 1706-ban 36, 1708-ban pedig 40 évesnek írták, azaz 1668–1670 táján születhetett. Míg a két, „rác” etnikumára utaló forrásunk csupán Szávóként, vagy Rác Szávóként említi, addig 1704 tavaszán és kora nyarán már a Zubán Szávó név szerepel. Az 1704 elején készült, és hivatalosan április 29-én lezárt Bihar vármegyei katonai összeírás szerint Csonka Sámuel bagosi katona „*Zuban Szávó főhadnagy*” seregében szolgált,⁴ amikor pedig Károlyi Sándor generális 1704. július 7-én, körmendi táborából több tisztje – négy kapitány, öt ezerebeli tiszt (!) és két zászlótartó – hősiek helytállását dicsérte a fejedelemnek, név szerint említette Zuban Szávót is.⁵

¹ „*Én ez előtt Nagyságodnak szálló két rendbeli levelemben is megírtam, hogy mihelt be érkeztem, Rác Miklóst és Szávót Bajára az rácokhoz leküldöttem, az két biztattak, hogy minden bizonytal az rácóság megbódol.*” Ujlaki András ezereskapitány levele Károlyi Sándornak. Székesfehérvár, 1704. január 23. KO V. 1897. 56.

² A német portásként 300 rácot küldött Szolnokhoz a Tisza túlsó részére, akik „*az vár irányában érkezvén beszálltettek a mieinkkel, s azok közt a mi rác Szávónkkal, hogy Magyarországra készülhének, s elsőben is Szólnoknak, – de mi haszna már, ha fölégették; azzal elválnak.*” Bercsényi Miklós levele II. Rákóczi Ferencnek. Jászapáti, 1706. szeptember 3. AR I/V. 1877. 230.

³ A témáról részletesebben lásd: Seres 2005. 67–91.

⁴ „*Ex Bagos: Samuel Csonka Dux Zuban Szávó Sub eodem Ductore nescitur ubi est*” MNL OL G 16. I. 2. f. fol. 549v.

⁵ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Körmendi tábor, 1704. július 7. OSZK Kt. Fol. Hung. 1389/3. fol. 87r; MNL OL P 396. 1704. júl. Fasc. 2. B. Nr. 16.

Úgy tűnik, elejétől végéig Károlyi Sándor lovasregimentjében szolgált, amit előbb Gencsy Zsigmond, majd újvárosi Szócs János, s végül Bikk László vezetett. 1705–1708 között végig főhadnagyi rangban említik.

A Károlyi-ezred fennmaradt összeírásai többnyire Száva vagy Szávó Györgynek nevezik. Egy Blenke Polyán (Pojana) községben, 1705. november 30-án készült „*Tabella Lustralis*” szerint a 2. sereg főhadnagya volt „*Georgius Szávó*”.⁶ Nagyjából ezzel egyidőben kelhetett az a névlista, mely az ezred tagjainak kiosztott lovakat és azok árát tartalmazza. Ebben „*Hadnagy Szávó Uram*” neve szerepel.⁷ 1706-ban ő a 2. sereg főhadnagya, 36 évesnek és gálospetri lakosnak vallotta magát („*Száva György Uram*”). Érdekes, hogy a regiment 1707. évi „új mustráján” a név „*Szavulj György*” formában fordul elő!⁸ Az ezrednek azonban még ugyanebben az évben bekövetkezett redukciója során, főhadnagyi rangja megtartásával a beosztás nélküli tiszteket és altiszteket tömörítő voluntér kompánia 1. káplárságába került. Az 1708. évi mustrakönyvben ugyancsak Gálospetribe valónak tüntették fel („*Szavó György*”), és az ekkor 40 évesnek tartott férfiről az is kiderül, hogy a Maros menti Pécskán látta meg a napvilágot.⁹

Itt még érdemes megjegyeznünk, hogy még 1708. február 25-én, Balkányból a fejedelem 15 köből búzáat utaltatott ki számára („*Szavai György*”) Bakay Ádámmal.¹⁰

Az 1708. évi hadimustra utáni források már, mint voluntér tiszteket említik 1708–1709 táján: „*Szökött Volunterek: [...] Szávó György Gálos Petri*”;¹¹ „*Volentir Tiszt Uraméknak Regestuma, az kik jelen vadnak: [főhadnagyk – S. I.] [...] Zuban Szavó*”; „*Udvari sereghez tartozandó Volentir Tiszt Uraméknak specificatiója: [...] Szavo György Fő Hadnagy*”; „*Anno 1709. die 25. Januarii Debreczeni Lustráról absens Volunterek száma, nevek: [...] Szavo György*”.

1706 végéről rendelkezésünkre áll egy kimutatás Zubán Szávó családi és anyagi helyzetéről. Szatmár vármegye nemesi közgyűlésének Lázáriban, 1706. december 30-án megtartott közgyűlésén iktattak egy kimutatást a Károlyi-regiment odamenekített családtagjairól és jószágállományáról. A datálatlan irat december 7. és 24. között kelt. Eszerint a kvártélyban Szávó György főhadnagynak (2. sereg) a feleségét, tíz gyermekét és cselédjét (egyéb vele egy fedél alatt élő családtagok, szolgák stb.) jegyezték fel. A főhadnagy tulajdonában 8 ló, 14 ökör, 40 tehén, 150 juh és 23 sertés volt. Naponta főhadnagyként 4 orális és 6 ekvilis porciót utaltak ki számára.¹²

⁶ MNL OL P 396. Nr. 4132.

⁷ „*Hadnagy Szávó Uram Katonái: Horvát Ádám 1 ló 18 for.*” MNL OL P 396. Nr. 9514.

⁸ „*Méltóságos General Marschallus Károlyi Sándor Uram ő Nagysága Fő Colonellussága, Újji Mustra, Nemzetes Vitézlő Szócs János Uram ezere.*” MNL OL P 396. Nr. 4132.

⁹ Ugyanakkor érdemes megjegyeznünk, hogy az 1704. évi kimutatás nem említi meg a felsorolt gálospetri katonák között, így talán akkor még nem is volt a helység lakosa.

¹⁰ „*25. Februarii Balkány. Adamo Bakai. Nemzetes Vitézlő. Szavai [!] György Tekintetes Nagyságos Károlyi Sándor Generalis és Senator Úri híviink ezerebéli főhadnagy számára tizenöt köből búzáat valamely jószágunkból adatni kegyelmessen resolválnán, a' midőn általa requiráltani fog, folytatkozás nélkül adminisztrálni el ne mulassa.*” MNL OL E 156.a Fasc 13. No. 27. 7.

¹¹ Domahídy László levele Károlyi Sándornak. Ilonda, 1708. szeptember 9. MNL OL P 396. 1708. szept. irreg. Nr. 4939.

¹² „*Nemzetes Vitézlő Szócs János Kapitány Uram ezerebéli vitézlő rendeknek helyekből kibontakozott cselédyeknek marhájoknak lisztája.*” MNL SzSzBML IV.501.a. fol. 225r. A felettebb értékes forrást Mészáros Kálmán rendezte kiadás alá, akinek ez úton is köszönöm, hogy a Zubán Szávóra vonatkozó részt felhasználhattam!

Zubán Szávó későbbi életéről, részvétele a tatárok elleni harcban

Mivel kétségkívül nemes ember volt, Bihar vármegye összeírásaiban nem is nagyon találkozhatunk vele. Kivételt képez egy 1717. március 10-én, Konyáron készült kimutatás az érmelléki járás nemességéről, ahol a gálospetri nemesek között említik a nevét.¹³ Katonai múltját ugyanakkor nem tagadhatta meg, 1717 folyamán, a tatár betörés idején őt is a fegyvert fogott egykori kuruc tisztek között találjuk!

Savoyai Jenő Károlyi Sándornak adott parancsot, hogy nem csupán a Tiszántúlon, hanem Nógrádtól fogva egészen a Tiszáig, és túl az összes vármegyéket az ő parancsnoksága alá rendelte. Károlyi feladata elsősorban a belső csendességre való vigyázás volt, s ennek értelmében folyamatos kapcsolattartást rendelt el a budai, pétervárad, temesvári, kassai, nagyvárad parancsnokokkal, valamint Steinville erdélyi generálissal. Ugyanakkor Károlyinak a huszti és munkácsi őrség parancsnokaival is kapcsolatban kellett állnia, és fel kellett készülnie egy Moldva vagy Lengyelország felől történő ellenséges betörésre is. Tevékenységéről hetente kellett beszámolnia a Nándorfehérvár alatt táborozó fővezérnek, valamint a bécsi Haditanácsnak.¹⁴ Károlyi rögtön hozzálátott a feladat végrehajtásához. Felhívást intézett a „*Tiszán innét s mind Tiszán tól lévő nemes vármegyékére*”, valamint parancsot küldött a Jászkunszágra és a hajdúvárosokra is. Egészen Nógrád vármegyéig, beleértve Pest-Pilis-Solt egyesült vármegyét, a Jászkunszágot és a szabolcsi hajdúvárosokat is, parancsba adta, hogy hol 50, hol 60, hol kevesebb és hol több lovas katonát állítsanak fel. A hegyvidéki vármegyékben pedig gyalogság kiállítását rendelte el. A felállítandó csapatok feladata elsősorban a tolvajok és a „gonoszság” eltávolítása, valamint a folyamatos kapcsolattartás lett.¹⁵

Az elmúlt hónapok tapasztalatai alapján Károlyi elsősorban külső támadástól tartott, ezért azt kérte Savoyai Jenőtől, hogy a vármegyék által felállított katonaságot állandó haderővé szervezhesse, s azzal bármikor készen állhasson akár egy esetleges betörés visszaverésére, akár pedig egy hazai felkelés leverésére. A fővezér azonban erre nem adott engedélyt, és a Haditanáccsal együtt kizárólag a „belső csendesség” megőrzésére utasította a szatmári főispánt.¹⁶

A kutatás jelenlegi állása szerint Abaúj, Bihar, Közép-Szolnok, Kraszna, Nógrád, Ung és Zemplén vármegyék, valamint a hajdúvárosok részéről kiállított katonaság számáról és összetételéről rendelkezünk adatokkal. Közülük Biharon kívül még Abaúj, Kraszna, Ung és Zemplén vármegyék katonáinak ismerjük a név szerinti összeírásait. Károlyi a védelem

¹³ „*Quanti contributionalis nobilitaris*” MNL HBML IV.1.a. 3. k. p. 301.

¹⁴ „*Stainville generálist erdélyi corpussal benhagyván Erdélyországának conservatiójára, nekem is ordert adott, hogy nemcsak Tiszántól való földön, hanem Nógrád vármegyétől fogva, inclusive egész az Tiszáig s innét való nemes vármegyék commandó alá adatatván, mindenek felett az háza belső csendességére vigyázzak, mind budai, pétervári s tömösvári, kassai, várad s erdélyi generálisokkal, úgy huszti s munkácsi commandantiákkal correspondenter s cointelligenter lévén, Moldva s Lengyelország felől az ellenség motusira vigyázzak, és valamint ő hercegségének Nándorfehérvár alá, a szerint Bécsben is a fölséges consilium bellicumnak minden héten reportálják s relatiót tegyek.*” Szalay 1865. 112–113.

¹⁵ „*Ezen rendelések e szerint tétetvén ő hercegsége által, én azonnal megindultam kötelességemben, s mind Tiszán innét s mind Tiszán tól lévő nemes vármegyékere circularist töttem, s az háza belső csendességének conservatiójára nézve, egész Nógrád vármegyéig inclusive, a proportione comitatum, kibén 50 kibén 60 kibén több s kevesebb katonákat, az hegyes tartományokon pedig gyalogságot is intimáltam felállítani, és azok által minden tolvajságot, gonoszságot eltávolítani, a nemes vármegyéknek cointelligenter való léit parancsoltam.*” Uo. 113–114.

¹⁶ „*És még eleintén kértem ő hercegségét, engedtesse nekem corpusban vennem az nemes vármegyékben felállított katonaságot, de semmiképen nem obtineálhattam, hanem csak az belső csendességnek conservatióját parancsolta ő hercegsége s így a fölséges hadi tanács.*” Uo. 114–115.

megszervezésében elsősorban a régi, megbízható katonáira számított, így többek között magához rendelte a két legendás portyázó tisztjét, Török Pétert és Fábián Istvánt is. Az előbbi Török Peti néven a szabadságharc ismert alakja volt, Thököly Imre törökországi emigrációjával tért haza, és az ugyancsak nagyhírű Pikó Demeter (Pikó Deme) állandó társaként Károlyi lovasezredének volt a főhadnagya. A berettyóújfalui születésű Fábián István a Bihar vármegyei hajdúvárosok lovasságának, majd Kárándy Mihály ezredének volt a főhadnagya. Híres portyázó tiszt és „kalauz” volt, aki kiválóan ismerte az ellenőrzésük alá tartozó vidéket, amiért elsősorban a Maros menti rác határőrök és a nagyváradi császári őrség ellen vezetett rajtaütések, valamint a támadók elleni védekezés során látták nagy hasznát. Komáromi főbíró rögtön írt a két egykori kuruc tisztnek, hogy haladék nélkül menjenek Károlyihoz.¹⁷

Bihar vármegye még június folyamán egy száz főből álló egységet állított fel. Ennek alapját a vármegye katonasága adta. A 15 főből álló lovas katonaság Unghváry Mihály főhadnagy parancsnoksága alatt állt. Rajtuk kívül 12 vármegyei hajdú Vajkovich János hadnagy keze alatt, akik mellé a vármegye még további húszat kívánt felfogadni. II. Rákóczi Ferenc egykori ezredese, Tardy Ferenc, valamint két volt kuruc hadnagy parancsnoksága alatt egy ötven főből álló lovas katonaságot is szerveztek a védelmi vonalban érintett helységekből. A Tardy Ferenc parancsnoksága alá rendelt „linea”, vagyis védelmi vonal összesen huszonöt helyséből állt, köztük összesen három gálospetri lakos neve szerepel, köztük Zubán Szávóé!¹⁸ A lovasságnak a települések közötti állandó kapcsolattartás volt a célja, valamint a levelezés folyamatos fenntartása.¹⁹ Tudomásunk szerint Bihar vármegye katonasága ténylegesen is részt vett a tatárok elleni harcban, erről azonban csak szórványos adataink vannak. Két forrásunk kimondottan Zubán Szávó személyével is foglalkozik.

Trenchényi Ferenc 1717. július 12-én írta meg Károlyi Sándornak, hogy a jövő péntekre várja ide magához az alispánt és Tardy Ferenc vármegyei kapitányt, hogy a fenn álló katonaság felállítására véghez menjen. Ha Károlyi Sándor „*Zuban Szávót régi szolgáját s tanult katonát ezen fen álló had közjé valamely tisztnek méltóságának recommendálni, nem volna káros, mert jó kalauz, és tanult régi katona, csak hogy sem pénzre, sem lova, Excellentiád segítségét is imploválná, én az mivel segíthetem, örömet fogok cselekednem.*” Őt és magát ajánlja Károlyi gráciájába.²⁰

Négy nappal később Boronkai Ádám Érsemjénből tájékoztatta a generálist, hogy a katonákat már lajstromba vették, Tardy Ferenc most szedi össze őket, már nagyrésztük készen áll. „*Zuban Szávónak is csak hozzá való lova s egyéb készületei legyen, noha az előtt is közötté volt specificatióban az több katonáknak, de Excellentiád úri recommendatiojára nézve annyival inkább léssen accomodatioja.*”²¹

¹⁷ „Török Péter és Fábián Istvánéknak mindgyárt expressusom által levelemet küldöttem, meg írván, menyenek Excellentiádhoz.” Komáromi Csipkés György levele Károlyi Sándornak. Debrecen, 1707. június 24. MOL P 398. Nr. 41329.

¹⁸ A másik két személy az ugyancsak régi kuruc Borbély János és Mónai Mihály volt.

¹⁹ MNL OL P 396. 27. t. 3. Bihar vm. (Acta diversorum Comitatum)

²⁰ Trenchényi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Gálospetri, 1717. július 12. MNL OL P 398. Nr. 76868.

²¹ Boronkai Ádám levele Károlyi Sándornak. Érsemjén, 1717. július 16. MNL OL P 398. Nr. 8691.

István Seres

Szávó Zubán (György Szávó), the Legendary Serbian Cavalry Lieutenant of Ferenc II Rákóczi from Bihar

Teacher Klára Papp's main research area is Bihar, the settlement and population history of Bihar. The protagonist of my short article also comes from this region, but he is a special figure. Szávó Zubán, or as it is usually written: György Szávó (or Száva) was actually a Hungarian nobleman of Serbian origin, from Pécska on the bank of Maros in Arad. Despite his origin, he was the first lieutenant of Rákóczi's War of Independence. We know that he was a Hungarian nobleman from Gálospetri, but he declared himself to be of Rác (Serbian) ethnicity. He fought through the Kuruc freedom struggle, and then in 1717, he went to war against the Crimean Tatars invading from the North-East. Throughout the War of Independence, he was a senior lieutenant in the cavalry regiment of Sándor Károlyi, the commanding general in Tiszántúl.

Források

Kézírtas források

MNL HBML	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
IV.1.a.	Bihar Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek.
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
G 16 I. 2. f.	Rákóczi-szabadságharc levéltára. II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára. Munkácson maradt rész. Erdélyre és Partiumra vonatkozó iratok.
P 396	Magánlevéltárak. Károlyi-levéltár. Károlyi család nemzetségi levéltára. Károlyi család. Acta Publica.
P 398	Magánlevéltárak. Károlyi-levéltár. Károlyi család nemzetségi levéltára. Károlyi család. Missiles.
E 156.a	Magyar kincstári levéltárak. Magyar Kamara Archivuma. Összeírások. Urbaria et conscriptiones. Registrata.
MNL SzSzBML	Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára
IV.501.a.	Szatmár Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek.
OSZK Kt.	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
Fol. Hung. 1389.	Folia Hungarica. Thaly Kálmán gyűjteménye.

Forráskiadványok

AR	Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704–1712. II. köt. 1706–1708. Közli: Thaly Kálmán. Bp., 1877. (Archivum Rákóczianum. I. osztály. V. kötet.)
KO	A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. II. Rákóczi Ferencz fejedelem korabeli oklevelek és levelezések, 1703–1707. V. kötet. S. a. r.: Géresi Kálmán. Bp., 1897.
Szalay 1865.	Szalay László: Gróf Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei. Negyedik kötet. Pest, 1865.

Szakirodalom

- Seres 2005. Seres István: Rác katonák II. Rákóczi Ferenc hadseregében. In: A pécsi egyházmegye a 17–18. században. (Seriá Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis I.) Szerk.: Fedeles Tamás, Varga Szabolcs. Pécs, 2005. 67–91.